

ROMAN SŁUPEK SDS

ARGUMENT SKRYPTURYSTYCZNY
W TEOLOGII FUNDAMENTALNEJ I UWARUNKOWANIA
JEGO WALORU MOTYWACYJNEGO

ARGUMENT FROM SCRIPTURE IN FUNDAMENTAL THEOLOGY
AND DETERMINANTS OF ITS MOTIVATIONAL VALUE

Abstract. One of the essential arguments in fundamental theology invoked to authenticate the divine dignity of Jesus of Nazareth is the argument from Scripture. This argument demonstrates that in the historical person of Jesus of Nazareth the messianic prophecies and saving promises of the Old Testament were fulfilled. This line of thought was already present in the auto-apology of Jesus of Nazareth and in the evangelizing activity of the Apostolic Church.

The aim of this article is to point out the historical and theological determinants of the motivational value of this argument, which have not been sufficiently shown so far. To achieve this goal, the historical overview of the argument was first presented. Next, three important determinants of its motivational value were shown. Invoking this argument to authenticate the messianic claims of Jesus of Nazareth, one must first bear in mind the fact of the multifariousness of Judaism at the time in which He lived. No less important is the correct understanding of the fulfillment of the Old Testament prophecies in Jesus of Nazareth. Related to this is the third issue – the practice of relecture of the sacred text in the Jewish tradition. The outlined determinants, properly taken into account in the lecture of fundamental theology, can contribute to a more effective motivation to the Christian faith by means of a biblical argument.

Keywords: fundamental theology; argument from Scriptures; biblical Judaism; fulfillment of Scripture; relecture of the sacred text.

Współczesna teologia fundamentalna, świadoma wielorakich uwarunkowań aktu wiary, odwołuje się zarówno do klasycznych argumentów za wiarygodnością chrześcijaństwa, jak i formułuje nowe. Do tej pierwszej grupy zalicza się między innymi argument skrypturystyczny, zwany również biblij-

Dr hab. ROMAN SŁUPEK SDS, prof. PWT – Kierownik Katedry Teologii Fundamentalnej i Religiologii, Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu; adres do korespondencji: ul. Katedralna 9, 50-328 Wrocław; e-mail: rs1971@op.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3802-4118>.

nym lub z proroctw. W argumencie tym chodzi o wykazanie, że w historycznej Osobie Jezusa z Nazaretu zrealizowały się mesjańskie proroctwa i zbawcze obietnice Starego Testamentu. Wyraźnie widać elementy takiego podejścia już zarówno w autoapologii Jezusa z Nazaretu (zob. np. Łk 4,16; 24,44; Mt 11,5), jak i w działalności Kościoła apostołskiego oraz w pierwszych wiekach chrześcijaństwa¹.

Argument skrypturystyczny był już od samych początków w głównej mierze adresowany do odbiorcy, któremu bliska była tradycja judaizmu biblijnego. W dotychczasowej refleksji nad wielorako uwarunkowaną jego skutecznością akcentowano głównie brak należytego wewnętrznego nastawienia adresatów argumentu oraz zaciemnienie właściwego rozumienia Mesjasza przez jego polityczno-nacjonalistyczną interpretację. Brakowało poszerzonego spojrzenia na inne ważne historyczno-teologiczne uwarunkowania waloru motywacyjnego tegoż argumentu². Zasadniczym celem niniejszego opracowania jest częściowe przynajmniej uzupełnienie tego braku. Na drodze realizacji tego celu zostanie najpierw przedstawiony krótki zarys dotyczący specyfiki spojrzenia na ten argument w historii i obecnie. Następnie zaś przedstawione zostaną trzy historyczno-teologiczne uwarunkowania waloru motywacyjnego tegoż argumentu związane: 1) z prawdą o wielopostaciowości judaizmu czasów Jezusa Chrystusa; 2) z problemem rozumienia spełnienia się starotestamentalnych proroctw w Jezusie z Nazaretu oraz 3) z praktyką dokonywania relektury tekstu świętego w tradycji żydowskiej.

1. ARGUMENT SKRYPTURYSTYCZNY WE WSPÓŁCZESNEJ TEOLOGII FUNDAMENTALNEJ

W tradycyjnej apologetyce, zgodnie z jej rozumieniem, argument ten był ujmowany na sposób racjonalny i historyczny. Początki tego sposobu pojmowania sięgają średniowiecza, a w szczególny sposób zakorzeniły się w czasach nowożytnych. Chcąc sprostać wymogom narzuconym przez osiemnastowieczny

¹ Zob. np. Edward Łomnicki, „Argument skrypturystyczny w ujęciu pisarzy starochrześcijańskich”, *Tarnowskie Studia Teologiczne* 10(1987): 198-227; Stanisław Strękowski, „Wezwanie do nawrócenia u apologetów chrześcijańskich II-III w.”, *Lux Veritatis* 1(1999): 184-195; Leszek Misiarczyk, „«Dialog» Justyna a rekonstrukcja niektórych aspektów judaizmu II wieku”, *Studia Płockie* 26(1998): 53-65.

² Inspirująca może być w tej kwestii chociażby myśl Jana Pawła II. Więcej na ten temat zob. Waldemar Chrostowski, „Żydzi i religia żydowska w «Przekroczyć próg nadziei» Jana Pawła II”, *Collectanea Theologica* (1996), 2: 80-84.

skrajny racjonalizm i historycyzm formułowano argument z proroctw na zasadzie prostego, niemal matematycznego schematu: zapowiedź–wypełnienie. Poszczególne proroctwa wrywano niejako z ich kontekstu literackiego i historycznego. Proroctwo zaczęto ujmować jako jasne przepowiedzenie przyszłości. Waler argumentacyjny z proroctwa widziano w niemal literalnym jego wypełnieniu³. Argumentację taką traktowano w kategoriach dowodowych. Dostosowanie argumentu z proroctw do ówczesnych prądów myślowych doprowadziło ostatecznie do jego redukcyjnego pojmowania. „Chrześcijańska wyobraźnia ludowa i apologetyka – jak stwierdza H. Seweryniak – przesadzały, jeśli chodzi o natężenie oczekiwań mesjańskich w czasach poprzedzających przyjście Jezusa. Niemal w każdym wydarzeniu starotestamentalnym widziano jego «zapowiedź»”⁴.

Starego Testamentu nie należy redukować, jak przestrzegał papież Franciszek, do obszernego wykazu cytatów, których zasadniczym celem byłoby udowodnienie wypełnienia się proroctw w Osobie Jezusa z Nazaretu⁵. Takie ujęcie zostało uznane również za niewystarczające we współczesnej teologii fundamentalnej. Zaczęto podejmować działania mające przywrócić argumentowi pierwotny, obecny u początku chrześcijaństwa, sens religijny (teologiczny, historiozbowczy). Proroctwo nie jest więc rozumiane jako zwykłe przepowiadanie najdrobniejszych szczegółów z przyszłości, lecz odnosi się do wierności Boga swym zbawczym obietnicom; jest słowem, które pozwala zrozumieć objawieniowe i zbawcze działanie Boga w historii⁶. Jest jak klamra spinająca przeszłość, teraźniejszość i przyszłość. Proroctwo starotestamentalne jest figurą definitywnej transformacji historii dokonanej przez Jezusa Chrystusa. Proroctwa nie zawęża się więc tylko do funkcji motywacyjnej, ale ma ono również funkcję objawieniową i zbawczą.

³ Por. np. Stanisław Bartynowski, *Apologetyka podręczna* (Kraków: Wydawnictwo Księży Jezuitów, 1923), 299-307; Maciej Sieniatycki, *Apologetyka czyli dogmatyka fundamentalna* (Kraków: Nakładem Autora, 1932), 117-120.

⁴ Henryk Seweryniak, „Mesjanizm grup społecznych Izraela w epoce Jezusa”, *Studia Plockie* 25(1997): 15.

⁵ Franciszek, „List apostolski *Scripturae sacrae affectus* w XVI stulecie śmierci św. Hieronima”, The Holy See. Dostęp 14.03.2021, http://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_letters/documents/papa-francesco-lettera-ap_20200930_scripturae-sacrae-affectus.html.

⁶ W tym kontekście inspirująca dla teologii fundamentalnej może być następująca myśl zawarta w dokumencie Papieskiej Komisji Biblijnej pt. *Naród żydowski i jego święte pisma w Biblii chrześcijańskiej* (Kielce: Wydawnictwo Verbum, 2002), nr 21: „Pierwszy cel proroka to umożliwić współczesnym mu ludziom zrozumienie z Bożego punktu widzenia wydarzeń jego czasów. Nie należy zatem kłaść przesadnie nacisku, charakterystycznego dla pewnej apologetyki, na wartość dowodową przypisywaną spełnieniu się proroctw”.

Rzeczywistość proroctwa, wpisana w Stary Testament, wiąże się z wydarzeniami objawieniowymi i zbawczymi, które przez słowo proroka otrzymują właściwe wyjaśnienie. Dzięki profetyzmowi starotestamentalnemu objawienie się Boga było przeżywane nie tylko jako coś trwałego w czasie, ale też podlegało procesowi wzrostu i pogłębiania. Prorok nie tylko interpretował aktualne wydarzenia. Inspirował i kierował także procesem relektury wydarzeń przeszłych z historii Izraela. W nowym kontekście historycznym były one aktualizowane i stawały się głębiej rozumiane. W ten sposób przeszłość i terażniejszość wzajemnie się wiązały jako przestrzeń objawieniowego i zbawczego działania Boga⁷.

Zarówno we współczesnej szeroko rozumianej myśli apologijnej, jak również w ramach tradycyjnych traktatów z teologii fundamentalnej różne podejścia do tego argumentu wydają się wpisywać w kilka zasadniczych nurtów:

1. Nurt racjonalistyczno-historyczny, w którym nadal operuje się, niemal z matematyczną dokładnością, schematem zapowiedź–wypełnienie⁸.

2. Nurt pomijający w refleksji nad wiarygodnością Jezusa Chrystusa wyraźnie sformułowany argument z proroctw, co nie oznacza pomijania samych tekstów prorockich odnoszących się do różnych aspektów życia Jezusa z Nazaretu (zob. np. J. Myśków⁹, H. Waldenfels¹⁰, Ł. Kamykowski¹¹, H. Seweryniak¹², A. Napiórkowski¹³).

3. Nurt tradycyjny, w którym przywołuje się argument z proroctw w klasycznym raczej kształcie i formułuje się pewne postulaty natury ogólnej,

⁷ Ireneusz Ledwoń, „Skrypturystyczny argument”, w *Leksykon Teologii Fundamentalnej*, red. Marian Rusecki i in. (Lublin–Kraków: Wydawnictwo M, 2002), 1102-1104; Marian Rusecki, *Traktat o wiarygodności chrześcijaństwa. Dlaczego wierzyć Chrystusowi?* (Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2010), 97-100.

⁸ Zob. np. Josh McDowell, *Przewodnik apologetyczny* (Warszawa: Oficyna Wydawnicza Vocatio, 2002), 160-196. Odnajdziemy tu mechanicystyczne wyliczanie proroctw i miejsc, gdzie z całkowitą dokładnością się spełniają (ponad trzysta wzmianek o przyszłym Mesjaszu, wszystkie miały się wypełnić w życiu Jezusa z Nazaretu) i przeliczanie, jakie jest prawdopodobieństwo, że nawet tylko kilka z nich wypełni się jednocześnie w życiu jednej osoby.

⁹ Józef Myśków, *Zagadnienia apologetyczne* (Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej, 1986).

¹⁰ Hans Waldenfels, *O Bogu, Jezusie Chrystusie i Kościele dzisiaj. Teologia fundamentalna w kontekście czasów obecnych* (Katowice: Księgarnia Św. Jacka, 1993).

¹¹ Łukasz Kamykowski, „Jezus w świetle swej nauki i czynów. U źródeł wiary Kościoła”, w *Objawienie i Chrystus* (Teologia fundamentalna, t. 3), red. Tadeusz Dzidek, Łukasz Kamykowski, Adam Kubiś (Kraków: Wydawnictwo Naukowe Papieskiej Akademii Teologicznej, 1999), 86-158.

¹² Henryk Seweryniak, *Tajemnica Jezusa* (Warszawa: Biblioteka „Więzi”, 2001).

¹³ Andrzej Napiórkowski, *Jezus Chrystus objawiony i objawiający. Chrystologia fundamentalna* (Kraków: Wydawnictwo WAM, 2016).

istotne dla właściwego rozumienia argumentu (zob. np. A. Dulles¹⁴, E. Kopec¹⁵, W. Hładowski¹⁶, S. Rosa¹⁷).

4. Nurt rozwojowy, w którym przywołuje się argument z prorocstw w klasycznej formie i jednocześnie przedstawia zarys możliwych kierunków twórczego rozwoju argumentu (zob. np. M. Rusecki¹⁸).

Ogólnie rzecz ujmując, trudno nie zgodzić się ze stwierdzeniami R. Tomczaka i S.I. Ledwonia, którzy zauważają, że we współczesnej teologii fundamentalnej argument skrypturystyczny nie jest przytaczany przez wielu autorów, a tam gdzie jest o nim mowa, mamy do czynienia jedynie z formułowaniem pewnych ogólnych sugestii¹⁹. Zaproponowane w niniejszym opracowaniu poszerzone spojrzenie na uwarunkowania waloru motywacyjnego tego argumentu może przyczynić się zarówno do jego rehabilitacji, jak i bardziej właściwego ujmowania. Może być także adekwatną odpowiedzią w kontekście aktualnych wyzwań pojawiających się na drodze dialogu chrześcijaństwa z judaizmem²⁰.

¹⁴ Sławomir Bartnicki, *Wiarygodność Objawienia chrześcijańskiego według kardynała Avery Dullesa* (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2013), 184-197.

¹⁵ Edward Kopec, *Apologetyka* (Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL, 1974), 134-139.

¹⁶ Władysław Hładowski, *Zarys apologetyki. Analiza chrześcijańskiej refleksji nad wiarygodnością Objawienia* (Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej, 1980), 152-156.

¹⁷ Stanisław Rosa, *Teologia fundamentalna, cz. I. Chrystologia* (Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej „Biblos”, 1998), 111-115.

¹⁸ Rusecki, *Traktat o wiarygodności chrześcijaństwa*, 83-111; tenże, „Wiarygodność posłannictwa Jezusa Chrystusa”, *Symposium* (2001), 1: 29-30. Teolog lubelski szkicuje znakową koncepcję prorocstwa. Postuluje również przebudowę argumentu tak, by ukazywać Jezusa z perspektywy historiozawczczej; eksponować prawdę o tym, że On objawia się i działa od momentu stworzenia świata, bo wszystko stało się przez Niego, istnieje w Nim i przez Niego. On jest punktem kulminacyjnym całej historii zbawienia. Rusecki ukazuje również znaczenie tego argumentu w perspektywie religioznawczej (wyjątkowość Jezusa Chrystusa w porównaniu z innymi znaczącymi postaciami religijnymi, które nawet jeśli miały zapowiedzi swego przyjścia na świat, to były one tworzone *ex post* przez ich zwolenników).

¹⁹ Ryszard Tomczak, „Argument skrypturystyczny i taumaturgiczny w uzasadnieniu boskiego posłannictwa Jezusa z Nazaretu”, *Collectanea Theologica* (1996), 3: 46-47; Ledwoń, „Skrypturystyczny argument”, 1106.

²⁰ Więcej na ten temat zob. np. *Żydzi i chrześcijanie. Benedykt XVI w dialogu z rabinem Arie Folgerem* (Kraków: Wydawnictwo AA, 2021).

2. UWARUNKOWANIA WALORU MOTYWACYJNEGO ARGUMENTU SKRYPTURYSTYCZNEGO

Jakie czynniki wpływały/wpływają na motywacyjną siłę argumentu z proctw? O czym trzeba pamiętać, przywołując ten argument dla uwiarygodnienia mesjańskich roszczeń Jezusa z Nazaretu? Odpowiedź na te pytania uwzględniać powinna między innymi poniższe prawdy.

2.1. JUDAIZMY CZASÓW JEZUSA Z NAZARETU

Ważną prawdą, bez której nie sposób właściwie pojmować naturę argumentu skrypturystycznego i jego walor motywacyjny, jest ta, którą W. Chrostowski zawarł w prostym stwierdzeniu: „Nigdy w swoich dziejach judaizm nie był zjawiskiem jednorodnym”. Widać to już w tekście Pięcioksięgu, który łączy w sobie różne tradycje (jahwistyczna, elohistyczna, deuteronomiczna, kapłańska). W ten właśnie sposób, na drodze syntezy, a nie eliminacji, utrwalone zostały najstarsze składniki wiary biblijnego Izraela²¹. Prawda o wielopostaciowości judaizmu dotyczy także epoki międzytestamentowej. Religijna tradycja judaizmu biblijnego tego okresu nie stanowiła monolitu. Charakteryzował ją daleko posunięty pluralizm, widoczny nie tylko w perspektywie świata grecko-rzymskiego, ale również w granicach samej rzymskiej Palestyny. Tradycja ta była bardzo złożona i bogata, w swym dynamizmie otwarta ku przyszłości, ukierunkowana eschatologicznie i mesjańsko, otwarta również na prozelityzm. W związku z faktem tej wielonurtowości rodziły się też w jej ramach pewne napięcia, spory, a nawet wzajemne zwalczanie²².

W literaturze przedmiotu zauważa się odchodzenie, w kontekście końca ery przedchrześcijańskiej, od używania terminu „judaizm” w liczbie pojedynczej. Pod znakiem zapytania stawiane są także takie określenia, jak „judaizm normatywny”²³ czy „późny judaizm”. Pojawia się zaś uzasadnione przekonanie, że trzeba raczej mówić nie o jednym monolitycznym judaizmie, lecz o judaizmie wielopostaciowym lub nawet o wielu judaizmach w I wieku

²¹ Waldemar Chrostowski, „Nowy Testament a judaizm – możliwości i wyzwania”, *Collectanea Theologica* (1994), 2: 13.

²² *Bóg, Biblia, Mesjasz. Z księdzem profesorem Waldemarem Chrostowskim rozmawiają Grzegorz Górny i Rafał Tichy* (Warszawa: Fronda, 2007), 347; Papieska Komisja Biblijna, *Naród żydowski i jego Święte Pisma w Biblii chrześcijańskiej*, nr 66-68.

²³ Taka normatywna rzeczywistość – jak zauważa W. Chrostowski – wyłoniła się dopiero w rezultacie rabinicznej przebudowy judaizmu rozpoczętej w drugiej połowie I w. po Chrystusie (*Bóg, Biblia, Mesjasz*, 351).

po Chrystusie. Przy ich dość wyraźnym zróżnicowaniu, istnieją oczywiście także pewne łączące je wspólne wątki wypływające ze wspólnego dziedzictwa (np. wiara w jednego Boga, idea przynależności do ludu wybranego, znaczenie Tory, obrzezanie)²⁴.

Wśród nurtów tak zróżnicowanego i wewnętrznie złożonego życia żydowskiego można wskazać zarówno środowiska bardziej znane i wpływowe, jak i te mniej znane, ale również wpisujące się w tę wielobarwną paletę judaizmów okresu międzytestamentowego. Można w tym kontekście wspomnieć chociażby takie grupy, jak faryzeusze, saduceusze, uczeni w Piśmie, zeloci, eseneicy, sykaryjczycy, terapeuci. Wspomniana wielonurtowość judaizmu wiązała się także z aspektem geograficznym. Poglądy teologiczne i styl życia uwarunkowane były bowiem również faktem przeżywania judaizmu bądź to w Palestynie, bądź to we wspólnotach pozapalestyńskich (poddawanych często silnym wpływom innych kultur, np. kultury hellenistycznej, jak to było w przypadku żydowskiej diaspory Aleksandryjskiej, co nie oznacza, że w Palestynie wpływy te były nieobecne). Geograficzny aspekt wielonurtowości judaizmu wymownie obrazuje także fakt, że zdecydowana większość wyznawców religii Abrahama w I wieku mieszkała poza Izraelem. W samym Izraelu mieszkało około 500-600 tysięcy Żydów. W diasporze „wschodniej” (tereny babilońsko-perskie) i w diasporze „zachodniej” (Egipt, Syria, region śródziemnomorski) było ich 10 razy więcej²⁵.

Wielopostaciowość judaizmu biblijnego czasów Jezusa z Nazaretu jest szczególnie istotna, w kontekście argumentu skrypturystycznego, gdy bierze się pod uwagę specyfikę oczekiwań mesjańskich tych poszczególnych grup. Owocem wielopostaciowego charakteru judaizmu było także między innymi zróżnicowane pojmowanie okoliczności przyjścia i natury oczekiwanego mesjasza. Tak jak nie było jednego judaizmu, tak też i nie było jednego ujed-

²⁴ Sarah Tanzer, „Judaizmy w I w. po Chr.”, w *Słownik wiedzy biblijnej*, red. Bruce Metzger, Michael Coogan (Warszawa: Oficyna Wydawnicza Vocatio, 1996), 275-279; Chrostowski, „Nowy Testament a judaizm”, 13.

²⁵ Antoni Tronina, „Judaizm a chrześcijaństwo w I wieku. Koegzystencja czy konfrontacja?”, *Collectanea Theologica* (2003), 1: 118; Sylwester Jędrzejewski, „Judaizm diaspory w okresie drugiej świątyni”, *Seminare* 27(2010): 9-10. Trudno jednoznacznie zweryfikować wiarygodność tych danych. W. Baron twierdzi np. że w tym czasie populacja żydowska na świecie liczyła ok. 8 mln, w tym ok. 2-3 mln mieszkało stale w Palestynie. Louis Feldman, „Judaizm palestyński i diaspory w I wieku”, w *Chrześcijaństwo a judaizm rabiniczny. Historia początków oraz wczesnego rozwoju*, red. Hershel Shanks (Warszawa: Oficyna Wydawnicza Vocatio, 2013), 35-36, 61-70. Przy pewnej rozbieżności tych danych wyraźnie jednak widać, że większość wyznawców judaizmu mieszkała w diasporze.

noliconego obrazu mającego przyjść mesjasza. Wielopostaciowość judaizmu objawiała się w wielopostaciowości oczekiwań mesjańskich²⁶.

W sercu tego wielopostaciowego judaizmu dochodzi do kryzysu, którego zasadniczą przyczyną jest treść odpowiedzi na pytanie o tożsamość Jezusa z Nazaretu; opowiedzenie się za Nim lub przeciw Niemu. Pierwsze pokolenie chrześcijan tworzą ci Żydzi, którzy uznali Jezusa za Mesjasza. Oni to właśnie stanowili też integralną część wspomnianego wielopostaciowego judaizmu. Natura wczesnego chrześcijaństwa jest ściśle powiązana z wielopostaciowością życia żydowskiego. Chrześcijaństwo czasów apostołskich stanowiło jeden z wielu uprawnionych przejawów jego ogromnego zróżnicowania. Niosło w sobie jednak też radykalnie nową jakość. Związana ona była nie tyle z jakimś pojedynczym elementem wiary czy moralności, lecz z boską i mesjańską godnością Jezusa z Nazaretu²⁷.

Reasumując ten punkt rozważań można przywołać myśl J. Dunna, który nawiązując do zasadniczego zrębu wierzeń pierwszych chrześcijan stwierdza, że były one „w swym charakterze całkowicie żydowskie, oparte na księgach świętych Izraela i rozpoznające w konkretnych wydarzeniach wypełnienie się prorockich nadziei i oczekiwań Izraela. Ci, którzy podzielali te wierzenia, mogli być postrzegani przez autorytety jerozolimskie jako dziwacy lub fanatycy, ale nie jako nie-Żydzi”²⁸.

2.2. WYPEŁNIENIE PISM – CIĄGŁOŚĆ, ZERWANIA I RADYKALNA NOWOŚĆ

Istotną kwestią, którą trzeba mieć na uwadze a która pojawia się wyraźnie w momencie rozchodzenia się dróg tych, którzy uznali w Jezusie z Nazaretu obiecanego Mesjasza i tych, którzy tego przekonania nie podzielali, jest kwestia spełnienia się proroctw na Jego Osobie. Czy to na Nim rzeczywiście spełniły się starotestamentalne proroctwa? Jeśli tak jest, to w jaki sposób rozumieć to spełnienie?

Cenne światło na to zagadnienie rzuca dokument Papieskiej Komisji Biblijnej pt. *Naród żydowski i jego święte pisma w Biblii chrześcijańskiej* (Kielce 2002)²⁹. W rozdziale dotyczącym chrześcijańskiego pojmowania sto-

²⁶ Zob. więcej np. Seweryniak, „Mesjanizm grup społecznych Izraela”, 15-32.

²⁷ *Bóg, Biblia, Mesjasz*, 353-354; Waldemar Chrostowski, „Kościół a Izrael”, *Collectanea Theologica* (2003), 1: 75-77.

²⁸ James Dunn, „Ekspansja chrześcijaństwa od Jerozolimy do Rzymu (lata 30-70)”, w *Chrześcijaństwo a judaizm rabiniczny. Historia początków oraz wczesnego rozwoju*, red. Hershel Shanks (Warszawa: Oficyna Wydawnicza Vocatio, 2013), 166.

²⁹ Zob. więcej: Ryszard Rubinkiewicz, „Główne linie dokumentu Papieskiej Komisji Biblijnej «Naród żydowski i jego Święte Pisma w Biblii chrześcijańskiej»”, *Collectanea Theologica* (2003),

sunków między Starym a Nowym Testamentem wskazano na istotną perspektywę tej relacji. Jest nią jedność/jednorodność, stopniowo urzeczywistnianego w czasie, Bożego planu zbawienia. Owej jedności i stopniowości towarzyszą nie mniej ważne – ciągłość/kontynuacja i brak ciągłości/kontynuacji w pewnych punktach. Mając to wszystko na względzie można podejmować próbę właściwego rozumienia rzeczywistości wypełnienia się pism (Starego Testamentu w Nowym), kluczowego w argumentacji skrypturystycznej.

Wypełnienia się pism w Jezusie Chrystusie nie należy pojmować zbyt ciasno, jako „prostą realizację tego, co zostało napisane”³⁰. Wzajemna relacja zachodząca między Pismem świętym a wydarzeniem, które stanowi jego wypełnienie się, nie ma charakteru „czysto materialnej korelatywności”³¹. Proroctw Starego Testamentu nie można traktować jako swego rodzaju fotografii, które jedynie antycypowałyby przyszłe wydarzenia. Takie właśnie pojmowanie proroctwa, charakterystyczne dla pewnych nurtów myślenia apologetycznego, sprzyjało kładzeniu przesadnego nacisku na wartość dowodową przypisywaną ich spełnieniu się. Nie uwzględniało też głębiej podmiotowych i przedmiotowych uwarunkowań aktu wiary, głównie u współczesnych Jezusowi z Nazaretu, którzy nie przyjęli Jego orędzia.

Pierwszym celem działalności proroka było umożliwić współczesnym mu ludziom zrozumienie – z Bożego punktu widzenia – wydarzeń jego czasów. Wszystkie teksty, łącznie z tymi, które potem czytano jako proroctwa mesjańskie, miały najpierw wartość i bezpośrednie znaczenie dla współczesnych, zanim otrzymały pełniejszy sens dla przyszłych słuchaczy.

Spełnienie się Starego Testamentu w Nowym, zapowiedzi misterium Chrystusa, wykracza poza przewidywalne granice. Jest w tym wypełnieniu coś nieprzewidywalnego, co można za średniowiecznym teologiem Ambrożym Autpertem ująć w formule: *Non solum impletur, verum etiam transcenditur*. „Jezus nie ogranicza się do odegrania, jak w teatrze, już ustalonej roli – roli Mesjasza – ale dodaje do koncepcji Mesjasza i zbawienia pełnię, jaką przedtem trudno było sobie wyobrazić. Napełnił je nową rzeczywistością”³². Ostatecznie więc relacja między zapowiedzią a wypełnieniem jej w misterium Chrystusa ma charakter dwustronnego wzajemnego oświeclania się. Jest

1: 9-18; Waldemar Chrostowski, „Dokument Papieskiej Komisji Biblijnej «Naród żydowski i jego Święte Pisma w Biblii chrześcijańskiej»: XIII Sympozjum Teologiczne «Kościół a Żydzi i Judaizm», Warszawa, 22 V 2002”, *Collectanea Theologica* (2003), 2: 5-12.

³⁰ Papieska Komisja Biblijna, *Naród żydowski i jego Święte Pisma w Biblii chrześcijańskiej*, nr 21.

³¹ Papieska Komisja Biblijna, *Interpretacja Pisma Świętego w Kościele* (Poznań: Pallottinum, 1994), nr III.A.2.

³² Papieska Komisja Biblijna, *Naród żydowski i jego Święte Pisma w Biblii chrześcijańskiej*, nr 21.

to swoisty proces dialektyczny: Pismo św. ukazuje właściwy sens określonych wydarzeń i jednocześnie dokonujące się wydarzenia pozwalają odkryć głębszy sens Pisma św., dają możliwość nowego rozumienia tekstu, który uzyskuje niewyobrażalną przedtem pełnię swego znaczenia³³.

Każde wydarzenie i każdy tekst Starego Testamentu sytuują się na jakimś etapie drogi ku definitywnej pełni, jaką jest przyjsie Jezusa Chrystusa. Jest to swoisty wewnętrzny dynamizm Starego Testamentu widoczny z perspektywy kresu, wypełnienia w Jezusie Chrystusie. Gdy chrześcijanin, w świetle tej prawdy, wnika w Stary Testament, to odnajduje w nim, na drodze „retrospektywnej percepcji”, pewną nadwyżkę znaczeniową, która jest tam ukryta. Punkt wyjścia tego poznającego spojrzenia wstecz nie sytuuje się jednak w „tekstach jako takich, lecz w wydarzeniach Nowego Testamentu, ogłoszonych w przepowiadaniu apostołskim”³⁴.

Wiara w Jezusa Chrystusa wiąże się więc z odpowiednią dla niej lekturą Starego Testamentu. Lektura ta jest wytworem i wyrazem wiary chrześcijańskiej. Lektura chrześcijańska współistnieje, z będącym również wytworem i wyrazem wiary żydowskiej, żydowskim sposobem czytania Biblii. Choć są to dwa sposoby rozumienia rozwijające się paralelnie, to jednak ze względu na zasadniczą różnicę wynikającą z boskiej tożsamości Jezusa Chrystusa, niesprowadzalne jeden do drugiego³⁵.

W kontekście tej zasadniczej różnicy istotna jest myśl zawarta we wspomnianym dokumencie Papieskiej Komisji Biblijnej. Chrześcijańska hermeneutyka Starego Testamentu, różniąc się zasadniczo od hermeneutyki judaistycznej, „odpowiada jednak potencjalności znaczenia rzeczywiście obecnego w tekstach. Jak w czasie obróbki kliszy fotograficznej «wywoływacz», tak osoba Jezusa i związane z Nim wydarzenia, pozwoliły ukazać w Pismach pełnię sensu, który wcześniej był niedostrzegalny. Ta pełnia znaczenia usta-

³³ Papieska Komisja Biblijna, *Interpretacja Pisma Świętego w Kościele*, nr III.A.2.

³⁴ Papieska Komisja Biblijna, *Naród żydowski i jego Święte Pisma w Biblii chrześcijańskiej*, nr 21. Wymowny komentarz do tego zagadnienia można odnaleźć u św. Ireneusza (*Adversus haereses*, IV, 26, 1): „Jeśli zatem ktoś uważnie czyta Pisma, odnajdzie zawarte w nich słowa dotyczące Chrystusa i zapowiedzi nowego powołania. To On jest bowiem owym skarbem ukrytym w roli [...] skarbem zaś ukrytym w Pismach jest Chrystus, gdyż to na Niego wskazują wyobrażenia i przypowieści. Dlatego nie można było pojąć, że przychodząc, przyjął On na siebie ludzką naturę, dopóki nie wypełniło się wszystko z tych rzeczy, które były zapowiedziane, gdy okazało się, że było to przyjsie Chrystusa. [...] Każde bowiem proroctwo zanim nie okaże się w swoich skutkach, pozostaje dla ludzi tajemnicze i wieloznaczne. Jednakże gdy nadejdzie czas i wydarzy się już to, co było przedmiotem proroctwa, wówczas i samo proroctwo zyska jasną i pełną wykładnię”.

³⁵ Papieska Komisja Biblijna, *Naród żydowski i jego Święte Pisma w Biblii chrześcijańskiej*, nr 22.

nowiła pomiędzy Nowym a Starym Testamentem potrójny stosunek: ciągłości, braku ciągłości i postępu”³⁶.

Idąc za tą myślą można rzeczywistość spełnienia się proroctw w Jezusie Chrystusie, istotną dla argumentu skrypturystycznego w teologii fundamentalnej, widzieć jako zawierającą w sobie te trzy kluczowe aspekty relacji między Starym a Nowym Testamentem, między wiarą biblijnego Izraela a wiarą Kościoła: a) ciągłość/kontynuacja, b) brak ciągłości/zerwanie i c) postęp/przewyższenie/radykalna nowość.

a) Ciągłość/kontynuacja. Aspekt ten jest podstawowym dla właściwego zrozumienia rzeczywistości wypełnienia się. Ciągłość wyraża się w uznaniu przez Nowy Testament właściwego autorytetu Starego Testamentu oraz eksponowaniu zgodności „nowego” z tym, co było zapowiedziane. Widać to chociażby w podejmowaniu wszystkich wielkich starotestamentalnych tematów teologicznych (np. wiara w jednego Boga, wybór ludu Bożego, zbawienie, przymierze) i ukazywaniu ich w potrójnym odniesieniu do teraźniejszości, przeszłości i przyszłości. Historia objawienia i zbawienia, poświadczona na kartach Starego Testamentu, znajduje swoje przedłużenie dzięki Osobie i dziełu Jezusa Chrystusa oraz Jego Kościołowi.

b) Brak ciągłości/zerwanie. Przejście od Starego do Nowego Testamentu zawiera także przerwy. Fakt ten jednak nie przekreśla w rzeczach istotnych zasadniczej ciągłości. Brak ciągłości widać chociażby w kontekście pewnych instytucji (kapłaństwo lewickie, świątynia jerozolimska), form kultu (składanie ofiar ze zwierząt), praktyk religijnych (obrzezanie) czy przepisów pokarmowych (czyste i nieczyste potrawy). Elementy te, choć z perspektywy judaizmu są bardzo ważne, to jednak z perspektywy chrześcijańskiej widziane są jako przemijające; nabierają nowego i pełnego znaczenia w świetle Osoby i dzieła Jezusa Chrystusa. Nowy Testament ma na względzie te szczegółowe punkty zerwania. Dokonane w nim jednak „radykalne przemieszczenie akcentów, było już zapoczątkowane w Starym Testamencie i w ten sposób stanowiło potencjalnie dopuszczalną lekturę”³⁷.

³⁶ Tamże, nr 64.

³⁷ Tamże, nr 64, 84. W tym miejscu rozważań nad relacją zachodzącą między Starym a Nowym Testamentem warto zauważyć, że wspomniana ciągłość i brak ciągłości zachodzi również w odniesieniu do ich warstwy literackiej. H. Witczyk, komentując projekt teologii biblijnej autorstwa G. Segalli, stwierdza: „Ciągłość istnieje dlatego, że cały ST widziany jest w Nowym jako jeden, choć trzyczęściowy korpus literacki i rozumiany jako proroctwo chrystologiczne. Brak ciągłości polega na tym, że nie są kontynuowane wielkie gatunki literackie ST (Tora – wpisana w historię; Proroctwo, Pisma mądrościowe i Psalmi jako teksty liturgiczne). Wielkie gatunki literackie NT są bardziej zbliżone do tych znanych w świecie grecko-rzymskim niż w starożytnym Izraelu. [...] Pomimo podobieństwa gatunków literackich NT ze światem grecko-rzymskim, treść ich jest jednak

c) Postęp/przewyższenie/radykalna nowość. Wspomniany wyżej brak ciągłości w pewnych punktach jest negatywnym obliczem rzeczywistości, którą od strony pozytywnej można określić mianem postępu. Bez zerwania w pewnych punktach nie może być mowy o postępie, który wyraża się w radykalnej nowości objawieniowego i zbawczego sposobu działania Boga zapoczątkowanego wcieleniem Syna Bożego a zwieńczonego wydarzeniami paschalnymi. Głębia tej nowości była jednak tak niewyobrażalna, że wymagała radykalnie nowej mentalności³⁸. W życiu biblijnego Izraela, który stanął wobec tej nowości, zaistniał swoisty paradoks: troska o wyznawanie jedyności Boga była tak głęboka, że zamknęła ich na prawdę o bogactwie wewnętrznego życia Boga objawioną przez Jezusa Chrystusa. W ten sposób z jednej strony, jak zauważa W. Chrostowski, mamy nie ewolucyjne, lecz rewolucyjne przejście od Starego do Nowego Testamentu, z drugiej jednak także prawdę o tym, że Stary Testament zawierał już doniosłe intuicje zapowiadające tę rewolucyjną nowość³⁹.

„Wiara w mesjańską i Boską godność Jezusa, przekonuje W. Chrostowski, aczkolwiek nowa i wykraczająca poza ramy religii Starego Testamentu, niejako rozsądzone przez Jego osobę i posłannictwo, stanowiła jednak spójną kontynuację zbawczego zamysłu Boga zawartego w religii, pismach i całej świętej Tradycji biblijnego Izraela. [...] Chrystologiczne odczytywanie Starego Testamentu respektuje jego zawartość, pozostaje także zgodne z objaśnieniami, jakie istniały w wielopostaciowym judaizmie okresu międzytestamentowego”⁴⁰. Dokument Papieskiej Komisji Biblijnej puentuje zaś ten aspekt stwierdzeniem, że „żaden z wielkich tematów teologii Starego Testamentu nie wymyka się nowym promieniom chrystologicznego światła”⁴¹.

nowa, niezwykle ważna i podniosła”. Henryk Witczyk, „Pamiętka Jezusa – holistyczny model teologii biblijnej Nowego Testamentu”, *Roczniki Biblijne* 2009, 1(56): 218-219.

³⁸ W teologicznofundamentalnym ujmowaniu argumentu biblijnego widać, że bardziej ekspozowany jest aspekt ciągłości/kontynuacji, jako charakterystyczny dla idei wypełnienia pism, niż aspekt postępu/radykalnej nowości. Wzmianki o tym ostatnim obecne są m.in. u M. Ruseckiego (*Traktat o wiarygodności chrześcijaństwa*, 83, 109) czy P. Borto („«Pismo mówi, że on ma powstać z martwych» (J 20,9). Znaczenie odwołania się do Pisma w najwcześniejszych formach wyznania wiary w zmartwychwstanie. Analiza teologicznofundamentalna”, *Roczniki Teologiczne* 66(2019), 9: 23, 28).

³⁹ Chrostowski, „Kościół a Izrael”, 78-79.

⁴⁰ Tamże, 77, 92.

⁴¹ Papieska Komisja Biblijna, *Naród żydowski i jego Święte Pisma w Biblii chrześcijańskiej*, nr 65, 84.

2.3. RELEKTURA TEKSTU ŚWIĘTEGO

Dla właściwego rozumienia rzeczywistości wypełnienia się pism, opartego na powyższych trzech aspektach relacji między Starym a Nowym Testamentem, trzeba jeszcze wspomnieć o obecnej w Starym Testamencie i kontynuowanej w Nowym praktyce dokonywania relektury tekstu (fr. *relecture* – odczytanie czegoś na nowo). Praktyka ta bazowała na głęboko zakorzenionym w judaizmie przekonaniu o wewnętrznej jedności całego tekstu biblijnego. Księgi święte stanowią teologiczną całość, gdzie jedne wypowiedzi nabierają pełniejszego znaczenia w świetle innych. Opierając się na przekonaniu, że naczelną zasadą interpretacji Biblii jest sama Biblia, każdy poszczególny fragment można było objaśniać za pomocą dowolnie wybranej perykopy. Z jednej strony treści zawarte we wcześniejszych zbiorach ksiąg świętych nabierały znaczenia profetycznego. Z drugiej zaś teksty późniejsze traktowano jako wypełnienie dawnych zapowiedzi. Tekst mógł być wyjęty ze swego pierwotnego kontekstu i wyjaśniany w nawiązaniu do zupełnie nowych okoliczności⁴².

Relektura polegała więc na wykorzystywaniu przez autorów biblijnych wcześniejszych pism w później powstających partiach Biblii. Relektury „rozwijają pewne aspekty znaczeniowe tekstu, niekiedy wyraźnie różniące się od sensu pierwotnego”. Autorzy natchnieni, gdy cytują wcześniejsze fragmenty, czynią to, by „pogłębić ich znaczenie albo stwierdzić ich wypełnienie w czasie”⁴³.

Zasada relektury wpisywała się w ścisłą więź, jaka istniała między tekstem świętym a globalnie ujmowanymi dziejami wspólnoty ludu wybranego. Całe jego dzieje tworzą pewną syntetyczną jedność, w której poszczególne etapy, i te opisane w księgach świętych, i te późniejsze, ściśle łączą się ze sobą. Wymownie ujmowała to jedna z podstawowych zasad hermeneutycznych judaizmu sformułowana przez rabina Iszmaela i rabina Eliezera ben Jose: „W Piśmie nie ma ani «przed», ani «po»”. W związku z takim rozumieniem historii znaczenie konkretnego wydarzenia powinno być – jak przekonuje W. Chrostowski – „ujmowane wspólnie z podobnymi wydarzeniami, które miały miejsce przed nim lub po nim. [...] każde wydarzenie jest prefigurowane (lub zapowiedziane) przez wydarzenie z przeszłości oraz pre-

⁴² Papieska Komisja Biblijna, *Interpretacja Pisma Świętego w Kościele*, nr III.A.1; Waldemar Chrostowski, „Targumiczne reguły i techniki przekładu Pisma Świętego”, *Przegląd Powszechny* (1990), 2: 257-258.

⁴³ Papieska Komisja Biblijna, *Interpretacja Pisma Świętego w Kościele*, nr III.A.1.

figuruje (lub zapowiada) wydarzenia przyszłości”⁴⁴. W takim przypadku mamy więc do czynienia z pewnego rodzaju wewnątrzbiblijną interpretacją aktualizującą⁴⁵.

Praktyka relektury wyraźnie obecna jest w Starym Testamencie. Jego wcześniejsze księgi i motywy w nich obecne stają się punktem wyjścia w później podejmowanej relekturze (np. Księgi Kronik stanowią relekturę Księgi Rodzaju, Ksiąg Samuela i Królów). Proces ponownego odczytywania widać wyraźnie w odniesieniu do wielkich dzieł dokonanych przez Boga (np. wyjścia Izraelitów z Egiptu⁴⁶) oraz wydarzeń im towarzyszących (np. manna na pustyni). Podejmując trud ustawicznej relektury wydarzeń i tekstów, Stary Testament otwiera się stopniowo na perspektywę ostateczną i definitywną. Wyjście z Egiptu, pierwotne doświadczenie wiary Izraela i zbawczej mocy Boga (por. Pwt 6,20-25; 26,5-9), staje się w procesie relektury wzorcem późniejszych zbawczych doświadczeń Izraela (nowe Wyjście), zarówno tych doczesnych (np. uwolnienie z wygnania babilońskiego), jak i w perspektywie zbawienia eschatologicznego. Towarzyszący wyjściu z Egiptu epizod z manną (Wj 16), teraz głębiej zrozumiany, będzie pozwalał w pokarmie z pustyni widzieć także symbol słowa, którym Bóg stale karmi swój lud (por. Pwt 8,2-3)⁴⁷.

Starotestamentalna praktyka relektury osadzona była na swoistym, różnym od przeżywanego przez ludzi cywilizacji zachodniej, odniesieniu do przyszłości. G. Lohfink charakteryzuje je tak: „Izrael zawsze wyobrażał sobie przyszłość «za sobą». Miał przyszłość za plecami. [...] gdy Izrael poruszał się ku przyszłości, nie spoglądał do przodu, lecz zawsze wstecz, na to, co się wydarzyło, i wykonywał – odwrócony plecami – krok ku przyszłości. Jego dalsza droga nie była zatem naznaczona przypuszczeniami co do przyszłości, lecz namysłem nad tym, co się już wydarzyło. [...] Izrael szedł w przyszłość, nieustannie spoglądając w przeszłość”⁴⁸.

⁴⁴ Chrostowski, „Targumiczne reguły i techniki”, 259.

⁴⁵ Christoph Dohmen, Günter Stemberger, *Hermeneutika Biblij żydowskiej i Starego Testamentu* (Kraków: Wydawnictwo WAM, 2008), 24-31.

⁴⁶ Zob. np. Tomasz Hergesel, „Gdy Izrael z Egiptu wychodził... Wydarzenia, interpretacje”, *Colloquium Salutis* 12(1980): 193-229; Bogdan Poniży, *Reinterpretacja wyjścia Izraelitów z Egiptu w ujęciu Księgi Mądrości* (Poznań: Księgarnia Św. Wojciecha, 1991).

⁴⁷ Papieska Komisja Biblijna, *Naród żydowski i jego Święte Pisma w Biblii chrześcijańskiej*, nr 19, 21; Andrzej Jasiński, „Stary i Nowy Testament w tradycji chrześcijańskiej”, *Częstochowskie Studia Teologiczne* 30(2002): 39-42.

⁴⁸ Gerhard Lohfink, *Przeciw banalizacji Jezusa* (Poznań: Wydawnictwo Święty Wojciech, 2015), 216.

Nieustanny proces relektury, obecny w łonie Biblii Hebrajskiej, pozwala widzieć go także jako proces naturalny i uzasadniony w Nowym Testamencie, który „wręcz ugina się pod naciskiem aluzji do Starego Testamentu i wyraźnych jego cytatów”⁴⁹. Ta relektura nowotestamentalna rozciąga się, jak można zobaczyć w kontekście historii uczniów idących do Emaus, na „wszystkie Pisma” (Łk 24,27); na to wszystko, co zostało zapisane o Mesjaszu w Prawie Mojżesza, u Proroków i w Psalmach (por. Łk 24,44)⁵⁰. Tym jednak, co ją zasadniczo różni od relektury dokonywanej w ramach Starego Testamentu, to fakt, że dokonuje się w kluczu chrystologicznym – w świetle życia, śmierci i zmartwychwstania Jezusa Chrystusa. Interpretacja chrześcijańska, uznając pierwotny sens „wszystkich Pism” (Łk 24,27), z jakim je pisano, czytano i rozumiano przed przyjściem Mistrza z Nazaretu, widzi jednak ich pełne urzeczywistnienie się w tajemnicy Jezusa Chrystusa⁵¹. Stary Testament jest bowiem dla chrześcijan, jak można stwierdzić za W. Chrostowskim, świadectwem o Jezusie w takiej formie, jaka była możliwa w okresie przedchrześcijańskim⁵².

*

Wyeksponowane powyżej uwarunkowania, związane z walorem motywacyjnym argumentu skrypturystycznego, pozwalają lepiej zrozumieć złożoność sytuacji, w której do wiary zachęcał w przeszłości (i może współcześnie to czynić) tenże argument. Odkrywają one również wielość podmiotowych i przedmiotowych uwarunkowań aktu wiary, głównie u współczesnych Jezusowi z Nazaretu, którzy nie przyjęli Jego orędzia. Nie są oczywiście łatwym wytłumaczeniem odrzucenia Mistrza z Nazaretu, ale też nie pozwalają na formułowanie uproszczonych odpowiedzi na złożone pytanie o niewiarę wielu Mu współczesnych. Zarysowane uwarunkowania, właściwie uwzględniane

⁴⁹ Papieska Komisja Biblijna, *Interpretacja Pisma Świętego w Kościele*, nr III.A.2.

⁵⁰ Zob. np. Dariusz Adamczyk, „Relektura psalmów cytowanych w Ewangeliach synoptycznych”, *Studia Gnesnensia* 23(2009): 5-53; Adam Sikora, „Relektura cytatów z Księgi Psalmów w Ewangelii według św. Jana”, *Poznańskie Studia Teologiczne* 24(2010): 121-138; Adam Kubiś, „«Miłości pragnę, nie krwawej ofiary». Relektura Oz 6,6 w Ewangelii według św. Mateusza”, *Collectanea Theologica* (2016), 4: 103-124; Grzegorz Rafiński, „Odniesienia do Starego Testamentu w Listach św. Pawła”, *Studia Gdańskie* 42(2018): 17-38; Dariusz Sztuk, „Pawłowa relektura Rdz 1,1 w hymnie chrystologicznym Kol 1,15-20”, *Studia Bydgoskie* 7(2013): 55-66.

⁵¹ Papieska Komisja Biblijna, *Naród żydowski i jego Święte Pisma w Biblii chrześcijańskiej*, nr 19, 21; Danuta Piekarczyk, „Relektura Starego Testamentu w świetle Chrystusa”, w *Z badań nad Biblią*, z. 7, red. Tadeusz Jelonek (Kraków: Wydawnictwo Naukowe PAT, 2003), 21-30.

⁵² *Bóg, Biblia, Mesjasz*, 373.

w wykładzie teologii fundamentalnej, mogą więc przyczyniać się do skuteczniejszego motywowania do wiary chrześcijańskiej za pomocą argumentu biblijnego.

BIBLIOGRAFIA

- Adamczyk, Dariusz. „Relektura psalmów cytowanych w Ewangeliach synoptycznych”. *Studia Gnesnensia* 23(2009): 5-53.
- Bartnicki, Sławomir. *Wiarygodność Objawienia chrześcijańskiego według kardynała Avery Dullesa*. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2013.
- Bartynowski, Stanisław. *Apologetyka podręczna*. Kraków: Wydawnictwo Księży Jezuitów, 1923.
- Borto, Paweł. „«Pismo mówi, że on ma powstać z martwych» (J 20,9). Znaczenie odwołania się do Pisma w najwcześniejszych formach wyznania wiary w zmartwychwstanie. Analiza teologicznofundamentalna”. *Roczniki Teologiczne* 66(2019), 9: 19-34.
- Bóg, Biblia, Mesjasz. Z księdzem profesorem Waldemarem Chrostowskim rozmawiają Grzegorz Górny i Rafał Tichy*, Warszawa: Fronda, 2007.
- Chrostowski, Waldemar. „Dokument Papieskiej Komisji Biblijnej «Naród żydowski i jego Święte Pisma w Biblii chrześcijańskiej»: XIII Sympozjum Teologiczne «Kościół a Żydzi i Judaizm», Warszawa, 22 V 2002”. *Collectanea Theologica* (2003), 2: 5-12.
- Chrostowski, Waldemar. „Kościół a Izrael”. *Collectanea Theologica* (2003), 1: 73-94.
- Chrostowski, Waldemar. „Nowy Testament a judaizm – możliwości i wyzwania”. *Collectanea Theologica* (1994), 2: 11-23.
- Chrostowski, Waldemar. „Targumiczne reguły i techniki przekładu Pisma Świętego”. *Przegląd Powszechny* (1990), 2: 249-262.
- Chrostowski, Waldemar. „Żydzi i religia żydowska w «Przekroczyć próg nadziei» Jana Pawła II”. *Collectanea Theologica* (1996), 2: 79-89.
- Dohmen, Christoph, Günter Stemberger. *Hermeneutyka Biblii żydowskiej i Starego Testamentu*. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2008.
- Dunn, James. „Ekspansja chrześcijaństwa od Jerozolimy do Rzymu (lata 30-70)”. W *Chrześcijaństwo a judaizm rabiniczny. Historia początków oraz wczesnego rozwoju*, red. Hershel Shanks, 149-210. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Vocatio, 2013.
- Feldman, Louis. „Judaizm palestyński i diaspora w I wieku”. W *Chrześcijaństwo a judaizm rabiniczny. Historia początków oraz wczesnego rozwoju*, red. Hershel Shanks, 25-87. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Vocatio, 2013.
- Franciszek, „List apostolski Scripturae sacrae affectus w XVI stulecie śmierci św. Hieronima”, The Holy See. Dostęp 14.03.2021. http://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_letters/documents/papa-francesco-lettera-ap_20200930_scripturae-sacrae-affectus.html.
- Hergesel, Tomasz. „Gdy Izrael z Egiptu wychodził... Wydarzenia, interpretacje”. *Colloquium Salutis* 12(1980): 193-229.
- Hładowski, Władysław. *Zarys apologetyki. Analiza chrześcijańskiej refleksji nad wiarygodnością Objawienia*. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej, 1980.

- Jasiński, Andrzej. „Stary i Nowy Testament w tradycji chrześcijańskiej”. *Częstochowskie Studia Teologiczne* 30(2002): 35-49.
- Jędrzejewski, Sylwester. „Judaizm diaspory w okresie drugiej świątyni”. *Seminare* 27(2010): 9-27.
- Kamykowski, Łukasz. „Jezus w świetle swej nauki i czynów. U źródeł wiary Kościoła”. W *Objawienie i Chrystus* (Teologia fundamentalna, t. 3), red. Tadeusz Dzidek, Łukasz Kamykowski, Adam Kubiś, 86-158. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Papieskiej Akademii Teologicznej, 1999.
- Kopeć, Edward. *Apologetyka*. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL, 1974.
- Kubiś, Adam. „«Miłości pragnę, nie krwawej ofiary». Relektura Oz 6,6 w Ewangelii według św. Mateusza”. *Collectanea Theologica* (2016), 4: 103-124.
- Ledwoń, Ireneusz. „Skrypturystyczny argument”. W *Leksykon Teologii Fundamentalnej*, red. Marian Rusecki i in., 1102-1104. Lublin–Kraków: Wydawnictwo M, 2002.
- Lohfink, Gerhard. *Przeciw banalizacji Jezusa*. Poznań: Wydawnictwo Święty Wojciech, 2015.
- Łomnicki, Edward. „Argument skrypturystyczny w ujęciu pisarzy starochrześcijańskich”. *Tarnowskie Studia Teologiczne* 10(1987): 198-227.
- McDowell, Josh. *Przewodnik apologetyczny*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Vocatio, 2002.
- Misiarczyk, Leszek. „«Dialog» Justyna a rekonstrukcja niektórych aspektów judaizmu II wieku”. *Studia Płockie* 26(1998): 53-65.
- Myśków, Józef. *Zagadnienia apologetyczne*. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej, 1986.
- Napiórkowski, Andrzej. *Jezus Chrystus objawiony i objawiający. Chrystologia fundamentalna*. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2016.
- Papieska Komisja Biblijna. *Interpretacja Pisma Świętego w Kościele*. Poznań: Pallottinum, 1994.
- Papieska Komisja Biblijna. *Naród żydowski i jego Święte Pisma w Biblii chrześcijańskiej*. Kielce: Wydawnictwo Verbum, 2002.
- Piekarz, Danuta. „Relektura Starego Testamentu w świetle Chrystusa”. W *Z badań nad Biblią*, z. 7, red. Tadeusz Jelonek, 21-30. Kraków: Wydawnictwo Naukowe PAT, 2003.
- Poniży, Bogdan. *Reinterpretacja wyjścia Izraelitów z Egiptu w ujęciu Księgi Mądrości*. Poznań: Księgarnia Św. Wojciecha, 1991.
- Rafiński, Grzegorz. „Odniesienia do Starego Testamentu w Listach św. Pawła”. *Studia Gdańskie* 42(2018): 17-38.
- Rosa, Stanisław. *Teologia fundamentalna. Cz. I. Chrystologia*. Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej „Biblos”, 1998.
- Rubinkiewicz, Ryszard. „Główne linie dokumentu Papieskiej Komisji Biblijnej «Naród żydowski i jego Święte Pisma w Biblii chrześcijańskiej»”. *Collectanea Theologica* (2003), 1: 9-18.
- Rusecki, Marian. „Wiarygodność posłannictwa Jezusa Chrystusa”. *Symposium* (2001), 1: 19-35.
- Rusecki, Marian. *Traktat o wiarygodności chrześcijaństwa. Dlaczego wierzyć Chrystusowi?* Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2010.
- Seweryniak, Henryk. „Mesjanizm grup społecznych Izraela w epoce Jezusa”. *Studia Płockie* 25(1997): 15-32.
- Seweryniak, Henryk. *Tajemnica Jezusa*. Warszawa: Biblioteka „Więzi”, 2001.
- Sieniatycki, Maciej. *Apologetyka czyli dogmatyka fundamentalna*. Kraków: Nakładem Autora, 1932.

- Sikora, Adam. „Relektura cytatów z Księgi Psalmów w Ewangelii według św. Jana”. *Poznańskie Studia Teologiczne* 24(2010): 121-138.
- Strękowski, Stanisław. „Wezwanie do nawrócenia u apologetów chrześcijańskich II-III w.”. *Lux Veritatis* 1(1999): 184-195.
- Sztuk, Dariusz. „Pawłowa relektura Rdz 1,1 w hymnie chrystologicznym Kol 1,15-20”. *Studia Bydgoskie* 7(2013): 55-66.
- Tanzer, Sarah. „Judaizmy w I w. po Chr.”. W *Słownik wiedzy biblijnej*, red. Bruce Metzger, Michael Coogan, 275-279. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Vocatio, 1996.
- Tomczak, Ryszard. „Argument skryptystyczny i taumatyczny w uzasadnieniu boskiego posłannictwa Jezusa z Nazaretu”. *Collectanea Theologica* (1996), 3: 43-60.
- Tronina, Antoni. „Judaizm a chrześcijaństwo w I wieku. Koegzystencja czy konfrontacja?”. *Collectanea Theologica* (2003), 1: 117-137.
- Waldenfels, Hans. *O Bogu, Jezusie Chrystusie i Kościele dzisiaj. Teologia fundamentalna w kontekście czasów obecnych*. Katowice: Księgarnia Św. Jacka, 1993.
- Witczyk, Henryk. „Pamiętka Jezusa – holistyczny model teologii biblijnej Nowego Testamentu”. *Roczniki Biblijne* (2009), 1(56): 201-227.
- Żydzi i chrześcijanie. Benedykt XVI w dialogu z rabinem Arie Folgerem*. Kraków: Wydawnictwo AA, 2021.

ARGUMENT SKRYPTURYSTYCZNY W TEOLOGII FUNDAMENTALNEJ I UWARUNKOWANIA JEGO WALORU MOTYWACYJNEGO

Streszczenie

W teologii fundamentalnej jednym z istotnych argumentów, przywoływanych dla uwiarygodnienia boskiej godności Jezusa z Nazaretu, jest argument skryptystyczny. Chodzi w nim o wykazanie, że w historycznej Osobie Jezusa z Nazaretu zrealizowały się mesjańskie proroctwa i zbawcze obietnice Starego Testamentu. Był on obecny już w autoapologii Jezusa z Nazaretu oraz w działalności ewangelizacyjnej Kościoła apostołskiego.

Celem niniejszego artykułu jest wskazanie na mało dotąd eksponowane historyczno-teologiczne uwarunkowania waloru motywacyjnego tegoż argumentu. Dla zrealizowania tego celu ukazano najpierw specyfikę spojrzenia na ten argument w historii i obecnie. Następnie przedstawiono trzy istotne uwarunkowania jego waloru motywacyjnego. Przywołując ten argument dla uwiarygodnienia mesjańskich roszczeń Jezusa z Nazaretu, trzeba najpierw mieć na uwadze fakt wielopostaciowości judaizmu w czasach, w których On żył. Nie mniej ważną kwestią jest właściwe rozumienie eksponowanego wypełnienia się starotestamentalnych proroctw w Jezusie z Nazaretu. Z tym zaś związana jest trzecia kwestia – praktyka dokonywania relektury tekstu świętego w tradycji żydowskiej. Zarysowane uwarunkowania, właściwie uwzględniane w wykładzie teologii fundamentalnej, mogą przyczynić się do skuteczniejszego motywowania do wiary chrześcijańskiej za pomocą argumentu biblijnego.

Słowa kluczowe: teologia fundamentalna; argument skryptystyczny; judaizm biblijny; wypełnienie się Pism; relektura tekstu świętego.